

Tore Austad

FOREDRAG FOR AGDER AKADEMI 27. APRIL 2006

Gabriel Scott Jensen ble født i 1874 i Leith i Skottland, hvor faren var sjømannsprest. Han ville døpe sønnen Martin Luther, men moren syntes det ville bli i sterkeste laget, så han fikk nøye seg med å kalle ham opp etter erkeengelen Gabriel og i tillegg etter den skotske forfatteren Sir Walter Scott. Scott er altså døpenavnet hans, men som voksen droppet han Jensen og tok Scott til etternavn.

Begge foreldrene var meget musikalske og litterært interesserte, og moren laget en sang om og til barna sine, som ble uhyre populær i Norge, og som mange i forsamlingen sikkert kjenner: "Vente på far".

*Tre søte småbarn med øyne blå
stille i skumringen sammen stå
følge med øynene alle dem
som i fra byen nu vende hjem.
Vente på far, vente på far,
trykke seg mot ruten, vente på far.*

*Gabriel er i sitt sjette år
ryster betenksomt sitt brune hår
klemmer mot vinduet pannen lett*

...OSV.

I 1882 ble faren sogneprest i Høvåg, og her vokste han opp, i prestegården, ved Høvåg kirke, hvor der er reist en minnevarde over ham.

Han begynte på middelskolen ved Kristiansand Katedralskole, og bodde dapå hybel i Dronningensgate og østre Strandgate, og ble omgangsvenn med den 3 år eldre Vilhelm Krag.

Men han vantrivdes på skolen, og enda verre da han fortsatte på gymnaset. Det gjorde det ikke lettere at han av overlegen byungdom ble

mobbet og kalt "bone"- han var jo fra landet.

Sitt første dikt fikk han trykt i den radikale landsmålsavisen "Sæbyggen" i 1891.

Til slutt ble ikke skolegangen til å holde ut, så han sluttet etter 1.gym og begynte i smedlære ved Kolbjørnvik Mekaniske på Tangen ved Arendal, og siden på teknisk skole i Skien. Han ville fortsette sin tekniske utdannelse i Kristiania, men brøt av for å bli dikter på heltid, og debuterte i 1894 med diktsamlingen "Digte". (Halvparten av norske lyrikeres debutsamling heter "Dikt")

Sommeren 1894 oppholdt han seg i Kristiansand og vanket da i en kunstnerkrets som kanskje er den mest allsidig begavede krets som har kommet sammen i vår by. Det var komponisten Sigurd Lie, maleren Alfred Andersen, som senere emigrerte til Brazil og ble anerkjent som den brasilianske malerkunsts far under navnet Alfredo Andersen, og det var dikterne Vilhelm Krag og Gabriel Scott. Det store navn var naturligvis Knut Hamsun, som bodde i Kristiansand i Torridalsveien 14 i 5 måneder mens han fullførte arbeidet med romanen "Pan". Scott fulgte ham hjem en kveld, men kunne senere ikke finne veien- det var jo langt ute på landet.

Gabriel Scott har et meget omfattende og bredt forfatterskap, og skrev i alle genrer. Hovedgenren er roman. Her skrev han et tyvetalls, men han har også utgitt tre diktsamlinger, tre skuespill og en rekke samlinger med fortellinger, f.eks. Pider Ros historier. Han er regnet som en av våre betydelige barnebokforfattere, og bøker som Trip Trap Tresko, Gutten i røyken eller Hollenderjonas, Sølvfaks og Kari Kveldsmat hører til det som ofte blir kalt gullalderen i norsk barneboklitteratur, særlig verdsatt for det friske humør, ekthet og en dyp forståelse for det barnlige sinn.

Det bør også trekkes frem at tre av hans verker er filmatisert: Tante Pose, De vergeløse og Fant. Den siste er en av de store klassikere i norsk filmhistorie, regissert av Tancred Ibsen og med en uforglemmelig Alfred Maurstad i hovedrollen. Det må må altså være noe med bøkene hans – den faste fortellingen, at den har en klar, så å si rullende story, og anskueligheten, visualiteten, som har appellert til filmskapere.

I en liten parentes , for fullstendighetens skyld, kan det også nevnes at han holdt på å tulle seg bort med et par sjenerende avisartikler fra 30- årene. Den ene kalt ”Nasjonal Samling, landets redning”, og den andre ”Grip spaden, ungdom”, trykt i Tidens Tegn og senere i Germaneren, kamporgan for germanistiske Norge.

Nylig feiret vi med brask og bram ”Sørlandet i 100”, etter Vilhelm Krag's skjelsestende artikkel i Morgenbladet, der han gav denne anonyme landsdel mellom østland og Vestland et navn, og dermed en identitet. Selv om Vilhelm Krag var navngiveren og skildret landsdelen i dikt, viser,fortellinger og folkekomedier, har vel Gabriel Scott mer enn Vilhelm Krag bidratt til å utdype og befeste bildet av Sørlandet og sørlendingene.De delte i sine forfatterskap landsdelen broderlig mellom seg: Vilhelm Krag's revier var Vest-Agder med Ny Hellesund som sitt Paradis, og Gabriel Scott Aust-Agder med Høvåg som sitt ur-Sørland.Bare sjelden beveget de seg over i den annens territorium – Scott gjorde det i Alkejegeren, som foregår i Kristiansand og på Flekkerøya.

Et spørsmål som ofte blir reist er om disse to forgrunnsfigurene i det som er kalt Sørlandsskolen i norsk litteratur har skapt et bilde av vår landsdel som er en myte, en falsk idyll, en ”drøm om en drøm” for å bruke en av Scott's egne boktitler.Var de romantikere,nostalgikere og idyllikere; ikke bare konservative, men direkte reaksjonære, som helst ville sette hele landsdelen på sprit?

Er det bildet som først og fremst disse to har skapt av vår landsdel og dets folkeferd, et falskt bilde, en evig sommerdag med måkeskrik og koselig dunk-dunk av snekka i sundet og idel harmoniske mennesker? I allefall har dette bilde fått politiske følger. Når deputasjoner av ordførere fra Agderfylkene drar inn til Oslo for å klage sin nød og forlange å få et eller annet plassert her nede, har de sjelden vunnet frem. Er det noen som husker ” TV2 til Kristiansand” og ”Sleipnerutbyggingen til Sørlandet”? Det blir ofte sagt at vi er så dårlige lobbyister, men det kan også tenkes at departementsfolk, stortingsrepresentanter og statsråder har lest ”Kilden” og har vanskelig for å synes synd på oss, for dernede har de det jo så greitt med sol og sommer.

Det er klart at det er sterke innslag av idyll hos Gabriel Scott.Han er romantiker, men også realist, og har gitt bitende kritikk av sosial nød og urettferdighet.I romanen De Vergeløse hudfletter han forholdene ved

et barnehjem, og boken vakte en voldsom oppsikt og debatt, og fikk faktisk resultater i form av enkelte høyst påtrengte reformer. Ikke nok, selvfølgelig, for romanen har jo fått en sørgelig fornyet aktualitet i og med de nylige avsløringene av overgrep og omsorgssvikt ved barnehjemmene og erstatningssaker i kjølvannet av det.

Og etter Eilert Sundts banebrytende studier av fantefolket, gav Gabriel Scott som den første forfatter en realistisk og forståelsesfull skildring av de reisende, som de helst kalte seg selv, og båtfantenes evige konflikter med kystbefolkningen forøvrig

I tobindsverket "Jernbyrden" gir han en gripende skildring av de harde krigs-, nøds- og trengelsårene i Agdesidenes nyere historie, blokaden av kysten under Napoleonskrigene. Sentralt i verket står Lofthusopprøret, han som Wergeland sa "gav Agdesidens sukk ord og mæle", og som er det nærmeste vi har kommet revolusjon i vår landsdel.

Gabriel Scott var ikke bare idylliker, han var også en tendensdikter i harme over urett og overgrep mot uskyldige og forsvarsløse. Parallelt løper også dype refleksjoner over lidelsens problem, de avgrunnsdype spørsmål som "ingen svarte på og ingen har svart på og ingen jordisk vil noensinne svare på."

Det bringer meg over til teologien i Scotts verker. Det er lett å fornemme den dype religiøse understrømmen i det meste han har skrevet, men den er ikke så enkel å karakterisere. Begrepet panteistisk har ofte blitt brukt, og det passer ofte, men ikke helt. Nærmere kommer man ved å kalle den kristen mystisisme, i slekt med Jacob Bøhme og andre kristne mystikere. Dette er en strømning som alltid har eksistert i kristendommen, men aldri blitt helt akseptert, snarere bekjempet og til tider forfulgt som kjettersk og svermerisk. Det er helst i denne tradisjonen Gabriel Scotts religiøsitet hører hjemme.

Kilden er helt sikkert hans mest kjente roman, men selv holdt han Helgenen for å være sitt hovedverk, og også Stien eller Kristoffer med kvisten. Helgenen fordi det er nok der vi kommer hans spesielle mystiske form for religiøsitet aller nærmest. Her er der skildringer av religiøs henrykkelse som er så vare og vakre at man er mest redd for å trekke

pusten når man leser dem.

Som en har sagt: Det går en direkte linje fra Markus til fiskerne på Genesaret sjø og fra hjuringen på heia til hyrdene på Betlehemsmarkene.

Den form for religiøsitet han virkelig hadde fresende forakt for, var legpredikantenes vekkelsermøter .

Og så et nytt, tilsynelatende motsatt trekk: humoren. Den er også tilstede hele tiden som et friskt folkelig oppkomme: comic relief a la Shakespeare, rene slapsticks a la Chaplin, svart galgenhumor, saftige replikker og mest av alt: underfundigheter. Egentlig var han en melankoliker. Biografer har omtalt dype, depressive drag i hans personlighet. Men som Vinje sier: Den sanne, forsonende humor er ”berre skummet på sorga sitt djupe hav”.

Det sammensatte og motsetningsfylte er noe som er svært karakteristisk for hans forfatterskap. Her er romantikk og realisme, stille resignasjon og opprør, idyll og ramsalt virkelighet, vemod og melankoli mot humoren og det friske humøret.

Som fantekona som var blitt frelsessoldat, og en skokk med fanter hadde innfunnet seg på frelsetemplet for å ta dette i øyesyn. Mens hun fremfører sitt vitnesbyrd, observerer hun den stigende uro og munterhet på bakerste benk, og til slutt brister det for henne, og hun utbryter: ”Ja, e ser nok at dere sidder og flirer, men det drider e i- halleluja !”

Der er en scene i Jernbyrden der ungdommen hadde moro av å lytte til en gammel mann som kunne minnes hungersnøden i 1742, da folk måtte føre i seg sniler og frosk og slik; ja, de spiste makken til slutt.

-åssen smakte snilen, bestefar?

Jo, snilen va'kje så gal.

Men saksedyrane då?

å, dei va'kje no goe, dei smakte som olje omtrent.

Grasshoppa, bestefar, prøvde I grasshoppa noens tid?

Grasshoppa? Jou, grasshoppa va go.

End beidemarken da?

Nei, e smakte aldri på beiden, e sønst han va' så stygg.

Humoren har først og fremst den funksjon å skildre ekte folkelighet; det feiende, friske, folkelige humøret, den overgivne latteren, den forløsende replikken – alt båret av en tro på det gode toet i folket, det sunne, en uovervinnelig seighet og uimotståelig livskraft og livsglede midt i slitet og armoden.

Gabriel Scott omtales ofte som hjemstavnsdikter, og med det menes implisitt en begrensning som dikter, at han sjelden kommer ut over det lokale.

Når er det å si at hjemstavnsdiktingen er et ektefødt barn av nyromantikken. Akkurat som nyromantikerne søkte det særegne, for ikke å si det sære, ved det enkelte individ, søkte man også det særegne ved den enkelte egn, dens personlighet, så å si.

Denne dragning mot provinsen er ikke noe særnorsk fenomen, men en del av bred strømning i europeisk litteratur. "Den skånske skole" i Sverige, "den jydsk skole" i Danmark, "Heimatbevegelsen" i Tyskland. Vi finner den samme bevegelsen ut mot perefieren, mot utkanten og provinsen, i en tro på at man der gjenfant noe ekte og opprinnelig som var gått tapt i hovedstadens overfladiske, konvensjonelle kultur. Landskapet blir like meget et indre landskap, en sjeleskildring, en slags mystisk union mellom lende og lynne. .

Altså ikke noe sidespor, med et hovedspor. Dessuten en del av den unge nasjons viktige prosjekt: den nasjonale identitetsbygningen, hvor forfatterne med sin litterære kartlegging av landet kunne bidra med å vise frem norskheten i dens mange fasetter.